

Kazetaritzaren sorrera Euskal Herrian: XVII. eta XVIII. mendeetako kazetak eta errelazioak

Javier Díaz Noci

Profesor titular interino Departamento de Periodismo II
Facultad de Ciencias Sociales y de la Comunicación
Universidad del País Vasco

Resumen

En la presente nota de investigación se analizan los primeros fenómenos del periodismo vasco, tanto en lengua vasca como en castellano. En primer lugar, y en lo referente a la prensa en castellano, se analizan las gacetas que el primer impresor de la Provincia de Gipuzkoa, Pedro de Huarte, puso en marcha a finales del siglo XVII y principios del XVIII. Se trataba de gacetas semanales, de contenido noticioso, similares a las publicadas en otros lugares de Europa, que cuentan además con elementos propios, noticias recogidas por el propio Huarte, que puede ser considerado así el primer periodista conocido del País Vasco. En cuanto a la prensa en euskera, cuyo desarrollo se producirá bien entrado el siglo XIX, se analiza aquí un antecedente poco conocido: una relación publicada en Baiona en pleno siglo XVIII.

[I. Donostiako prentsa XVII. eta XVIII. mendeetan.](#)

[II. Euskarazko kazetaritza XVIII. mendean.](#)

[Konklusio gisa](#)

[Erreferentzia bibliografikoak](#)

Eztabaidatua izan bada ere, kazetaritzaren historia, beste hainbat lurraldetan bezala, hasten da Euskal Herrian XVII. mendean; hau da, Madrilén eta Parisen lehen kazetak argitaratzen direnetik lasterrera. Egia da gure arteko ahalegin haiek, nahiko bizitza luzea izan bazuten ere, gero jarraipenik ez zutela izan, eta XVIII. mendetik XIX. mendera arte Euskal Herriko ia kazetaritzarik ez dago. Agian, lehen saiakera haiek ezin izan zuten irakurlego finko bat sortu, edo, hobe esanda, Ancien Régimean irakurlego bat lortu bazuten ere -nahiko mugatua eta elitista, alegia- aro modernora igarotzerakoan behar bezalako aldaketak ez zituztela egin. Dena den, batzuetan XVII. eta XVIII. mendeetako kazetek, eta kazeten egitasmoek, isolatu ematen badute ere, gure uste apalean Euskal Herrian nola informazioa jaso nahi zuen irakurlego bat zegoen erakusten dute.

Gainera, kazeta haiek ez dira kazetaritza-egintzat hartuak izan, eta eztabaidatuak izan dira. Batzuentzat -gu ere horien artean gaude- XVII. mendeko Donostiako kazetak benetako aldizkariak dira, garai hartako kazetaritzaren adibideak, inguruko lurraldeetako kazetaritzan aurki daitezkeenak bezalakoak. Ez dira, jakina, kazetaritza modernoaren emaitzak, kazetaritza modernoa XIX. mendean hasten delako leku guztietan. Baina, adibidez, Espainiako kazetagintzaren hastapenak 1661ean jartzen badira, La Gaceta de Madrid argitaratzen hasi zenean alegia, ez dugu ulertzen zergatik Euskal Herrian hain mesprezatuak izan diren Huartetarren kazeta haiek, astero Donostian kaleratu zirenak berrogei urtetan zehar. Gure ustez, aldizkari haiek benetako kazetak ziren, garai hartan egiten zirenetakoak, jakina. Zergatik 1727tik Gerra Napoleontiarra arte ez den berezko kazetarik argitaratzen, zergatik Euskal Herriko kazetagintza goiz samar hasi ondoren gertatzen den atzerapena, hori beste kupel bateko sagardoa da.

Testu hau saiatuko da argitzen zer ziren XVII. mendeko bi kazeta haiek, zer betebeharrak zuten garai hartako informazio-ekosisteman, benetako aldizkariak har ditzakegun ere, eta egin gabe dagoen Euskal Herriko kazetaritzaren historiako ekarpen txiki bat izaten. Gure herriko prentsaren, irratia eta telebista historiari buruz zenbait testu, artikulua eta liburu argitaratu badira ere -eta hemen derrigorrez aipatu behar dugu Euskal Herriko Unibertsitateko Gizarte eta Komunikazio Zientzien Fakultateko sailek egindako lanak-, eta zenbait tesi irakurri badira ere, gure ustez oraindik falta da beste lurralde askotan egin dena, eta batez ere Espainiako prentsari dagokionez Maria Dolores Saiz eta Maria Cruz Seoane ikerlariek burutu dutena: gure kazetaritzaren sorrera eta garapenari buruzko ikuspegi orokorra. Hori osatu ahal izan baino lehenago, aldizkari buruzko ikerketa partzialak behar dira.

Euskal Herriko kazetagintzan zeharko ibilbide xume honek ez du, bestalde, kazeten historia hutsa izan nahi. Batez ere, kazeta haien pertsona eta gizataldeen historia izan nahi du, eta kazeta haien irakurleena ere bai. Beste modu batera esanda, gizarte haren historiaren zati bat islatu nahi genuke, zeinaren errepresentazio komunak sortzen laguntzen dituzten ahalegin periodistiko haiek. Kazetagintzaren historia, gizarte eta kulturaren historiatzat hartua alegia, Roger Chartier-ek (Chartier, 1993) edo Peter Burke-k (Burke, 1993) kontzeptu honi ematen dioten zentzuan. Kazetagintzaren, informazioaren eta komunikazioaren historia bat, derrigorrez giza-historia bat izan behar duena, Atlantikoaren beste aldetik David Paul Nord-ek esan duen bezala (Nord, 1990: 647), bi giza-historia paralelo eta elkarrekin lotuak: kazetagintzaren ekoizpenaren giza-historia eta kontsumoaren giza-historia. Horixe da hurrengo orrialdeotan jorratu nahi dugun landa.

I. Donostiako prentsa XVII. eta XVIII. mendeetan.

1949ko maiatzean, José María Donosty-k Donostiako La Voz de España egunkarian bertako 1704ko aldizkari bati buruzko txosten bat argitara eman zuen. "Se trata, probablemente, de la más antigua publicación periódica de San Sebastián y una de las más antiguas de España", zioen letra handiko bere idazpuruak. Alea, gaur egun ezagutzen dugun azkena, orduan Fernando Pérez de Fontán-en eskutan zegoen, eta berak ezagutarazi zion Donosty-ri. Alea urte hartako ustezko aldizkari baten hemezortzigarrena zen, Noticias Principales y Verdaderas izenekoa, Europako hainbat tokitan 1704ko abuztuaren 2 eta 16 bitartean gertaturiko berriak jasotzen zituena. Era berean, inprimakiaren amaieran, laburki Noticias delako haren inprimatzailearen eskuetara iritsitako berri bat agertu zen. Pedro de Huarte inprimatzaileak ezagutarazten zuen berri hori kazeta inprimatzen zen egunekoaren, 1704ko abuztuaren 26koa alegia. Albisteak zera zioen: "Por copia de carta que ha llegado á esta Ciudad escrita en la Almiranta del Conde Tolossa, se sabe que la Armada enemiga se hallava a una legua de distancia añadiendo, que

en breve se puede oyr la accion de un sangriento combate". José María Donosty-k zioenez, ale bitxi hark lau orrialde zituen, 69.-72. orrialde arteko numerazioa zeraman, eta 175 x 110 milimetroko neurriak zituen (Donosty, 1949).

Urte hartan bertan, eta egunkari berean, José María Donosty-k ezagutarazi zuen *Noticias Principales y Verdaderas* aldizkariaren beste ale batzuk ere bazeudela, gaur egun bezala, Madrileko Udal Hemerrotekan. Horren arabera, prentsa donostiarra XVII. mendean hasi zela zioen, ez XIX. mendean hasieran, lehenago pentsatzen zen bezala.

Aurkikuntza hark eztabaidatxo bat sortu zuen egun haietan. La Voz de Españaren egunkariaren orrialdeetan Adrián de Loyartek 1949ko maiatzaren 27an "Periódicos e imprentas de San Sebastián durante los años 1688 y 1689" izeneko testu bat argitaratu zuen. Gero ere Loyartek asunto honi buruzko bere iritzia borobilduko zuen: "*Cierto que en los siglos XVI y XVII, no era lo que se publicaba, el periódico completo. Pero sí un noticiario de sucesos, cartas y cosas que prometía la creación del gran periódico de mediados del siglo XIX*" (Loyarte, 1952: 35). José Altabella-ren ustez, hauxe besterik ez da: "*Una desorbitada polémica en torno a unas hojas volantes conservadas en la Hemeroteca Municipal de Madrid, que ninguno de sus autores supo relacionar con otros estudios nacionales de otro tipo*" (Altabella, 1986: 474). Javier Fernández Sebastián irakasleak, aldiz, "gaceta"tzat hartzen ditu (Fernández Sebastián, 1991: 142). Hauxe da gure iritzia: egia da, Fernández Sebastián-ek dioenez, Euskal Herriko kazetaritza modernoa -beste lurraldeetako kazetaritza modernoa bezalaxe- XIX. mendean hasi zela, Gerra Napoleontiarraren ondoren zehazkiago, baina lehenago Antzinako Errejimeneko kazetaritza badago. Prentsa modernoarentzat historialariek (Jesús Timoteo Alvarez, 1987) eredu batzuk ezarri dituzte; XIX. mende baino lehenagoko prentsarentzat, aldiz, ez, Aguilera Castillo irakasleak dioenez (Aguilera, 1989: 27). Egia esan, Timoteo Alvarez-ek, beste askok bezalaxe, gaur egungo informazioaren sorrera Iraultza Frantsesaren uanean jartzen du. Aurreko prentsarentzat, aditu honek bi eredu bereizten ditu: ingelesa edo "absolutismo perfektoa" eta kontinentalak edo "absolutismo lortua" (Timoteo Alvarez, 1991). Azken eredu honetan kokatuko lirake ikertu behar ditugun kazetak. Informazio ordenu haren ezaugarri nagusietako bat zentsura ofizial gogorra zen, *establishment* edo ezarritako botereak egokitzen hartzen zituen berriak bakarrik argitaratzen uzten baitzituen. Aniztasunik ez, beraz (Ingalaterran ez bezala). Iritzi anitzak ez dira zabalduko 1789ko Iraultza burgesa gertatu arte. Baina horrek ez du esan nahi antzinateko informazio manifestapen hauek, printzipioz hurrengo arokoekin lotura argirik ez dutenak (bi aroen artean, ez dugu ahazt Donostiako kazeta haiek Madrilen, Londresen, Alemanian, Holandan edo Ameriketako eta Europako beste horrenbeste lurraldetan argitaratzen zirenak bezain periodistikoak ziren. Garai hartako kazetaritzaren emaitzak, besterik ez ziren. Eta XIX. mendeko lehen kazetak ere ez ziren besterik izango: albiste laburren bildumatxo bat, gehienak ofizialak edo nazioarteko edukina zutenak, formato edo tajuera txikian (laurdenean edo zortzirenean) aurkeztuak, zutabe bakar batean, titularrik edo bestelako baliabide tipografikorik gabeak. Ezin daiteke esan, hortaz, Pedro de Huarteren kazeta haiek anekdotikoak izan zirela, lau hamarkadatan eten gabe astero argitaratu baitziren.

Noticias Principales y Verdaderas eta *Noticias Extraordinarias del Norte* ziren kazeta haien izenburuak, zeinak, aste batean bata eta hurrengoan bestea, behintzat 1687tik eta behintzat 1704. urtera arte Huartetarrak argitaratu zituzten. Huartetarrak Donostian lan egin zuten lehen inprimatzaileak izan ziren. Bi kazeta haien aldizkatasunak edo maiztasunak, beren iraupen luzeak, numerazio jarraituak, ezin digute orri bolantetzat hartzen uzten, orri bolanteak, berez, behin-behinekoak eta aldizkatasunik gabeak baitira. Alderantziz, bi *Noticias* haiek erabat aldizkariak eta berrizaleak dira. Beraz, Penintsulako lehen kazetarako biren aurrean gaude. Dakigunez, Katalunian eratu zen Penintsulako lehen kazeta-ekoizpen zentrua: 1640. urte aldera errelazio eta abisu batzuk argitaratu ziren, eta 1641ean aurre-aldizkari baten lau ale agertu ziren: Jaume Romeu-ren *Novas Ordinarias* izenekoak. Jaume Romeu-k berak argitara eman zuen Penintsulan ezagutzen dugun lehen kazeta, zentzu osoko aldizkari bat: *Gazeta vinguda a esta ciutat de Barcelona, per lo Ordinari de París, vuy à 28 de Maig, any 1641*. Traduida de francés, *en nostra llengua catalana* (Saiz, 1983: 44). Hasten ari zen prentsa haren ezaugarrietako bat, hain zuzen, eredu atzerritarretan oinarritua izatea zen. Eredu haiek batez ere frantsesak eta holandarrak ziren, han non kazetaritza komunikazio-era indartsu bat zen. Penintsulako lehen kazeta haiek (Kataluniakoak, Madrileko Gazeta, eta baita Euskal Herrikoak ere) askotan eredu haien itzulpena eta moldaketa baino ez ziren.

Esan bezala, ezaugarri horiek 1661ean argitaratzen hasi zen *La Gazeta de Madriden* agertzen dira. Astero kaleratzeari ekin zion Juan José de Austria-ren idazkaria zen Francisco Fabro Bremundan flandriarrak. Benetan iraunkorra eta emankorra izan da *Gazetaren* bizitza, gaur egun *Boletín Oficial del Estado* bihurtuta egunero argitaratzen baita. Juan José de Austria (Felipe IV. a erregearen borta eta Carlos II.a erregearen ministraria zena, Bruselaen jaioa) eredu frantziarrean oinarritzen zen: 1631tik Parisen argitaratzen zen Theophraste Renaudot-en *Gazettean*, hain zuzen.

Lehenago ere, Erdi-Europan, kazetaritza oso fenomeno garatua zen. 1605ean *Nieuwe Tijdingen* agertzen dira, 1616tik aldizka agertu ere; 1615etik *Frankfurter Postzeitung* delakoa agertu zen (Guinard, 1971: 141), eta 1690ean kazetaritzari buruzko lehen doktorego-tesia irakurri zuen Tobias Peucer-ek Leipzig-eko Unibertsitatean: *De relationibus novellis*. Lehen ere, Alemaniako zonalde hartantxe, unibertsitate-bizitza emankorrarekin batera, kazeta askoren argitalpenak fenomeno berriari buruzko beste obratxo batzuk ere ekarri zituen: Christophorus Besoldus-en *Thesaurus Practicus* (Tubinga, 1629), Ahasver Fritsch-en *Discursus de novellarum quas vocant Neue Zeitunge hodierno usu eta abusu* (Jena, 1676), Naiel Harmacht-en *Erachten von Einrichtung der alten deutschen und neuen Europäischen Historien* (Zelle, 1688), Kaspar von Stieler-en *Zeitungs Lust und Nutz... Entworffen von dem SPATEN* (Hamburgo, 1697) eta Christian Weise-ren *Schemiasma de lectione novellarum* (Frankfurt-Leipzig, 1685) ¹. Ez dugu ahaztu behar inprenta bera alemaniar asmakizun bat dela, Maguntziatik Europara hedatzen dena, XVI. mendean ere Alemanian *Neue Zeitungen* izeneko orri bolante batzuk bazeudela, eta XVII. mendeetan 5.000 ale desberdin argitaratzen direla (Schulze, 1994: 103). Zentsura gogorak ez zuen iritzirik zabaltzen uzten, koroek hertsiki-hertsiki zaintzen baitzuten paper haien informazioa, ofiziala eta inolaz ere iritizikoa izan behar zuena. Ertaroaren pentsamolde berantiarretik, non irudimenezko gertakizunen kontraera edo *errelazioak* nagusi diren (Penintsulan, eta Europako beste lurralde batzuetan ere, pentsamolde hau neurri handi batean indarrean mantenduko da, Julio Caro Barojak hain ondo ikertu duen litterature de colportage bihurtuz) kazetaritzaren lehen arora pasatzen da, non informazio ofiziala, berritsua, nazioartekoa eta merkatala, hau da, goi-mailako gizataldeei lotua, nagusi den (Aguilera, 1989: 40). Gizatalde herrikoientzat beste argitalpen periodistiko edo protoperiodistiko batzuk ekoizten dira, denboran zehar iraupen handia izango zutenak, kazetaritzaren jaiotzan ere zeregin ezin handiago bat izan zutenak: almanakak eta egutegiak.

XVII. mendean, beraz, kazetak argitaratzeko giroa bazegoen, baita Euskal Herrian ere. Inprimatzaileak nonahi zeuden. Garai hartako kazeta haiek "gaurkotasunaren historia" edo izan nahi zuten, eta beraz, kazetari haiek (artean "kazetari" hitza erabiltzen ez bazen ere) historialaritzat edo, hobe esanda, kronikalaritzat dute beren burua: gizaki bat, zeintzuk diren berri bihurtuko diren gertakizunak erabakitzen duena, informazio egiazkorra -hau da, ofiziala- ezagutzera ematen duena, irudimena eta iritzia kenduz, eta albisteak ekoizten dituenak, beti ere merkatuari begira. Zeintzuk dira albiste-ekoizpenean ari daitezkeenak? Inprimatzaileak. Horietako bat gure Pedro de Huarte (edo Ugarte) dugu, Gipuzkoako inprimatzaile ofiziala.

Nahiz eta 1586an Pedro de Borgoña delako batek Tolosan debozionario bat argitaratu izan, ez du ematen bertan finkaturik zegoenik. Enkargu bat dirudi. Beraz, ezin da esan Borgoñako hura Gipuzkoako lehen inprimatzaile finkoa izan zenik.

Huartetarrak dira probintziako lehen inprimatzaile iraunkorrak. 1667an Martin de Huartek eta Pedro bere semeak Gipuzkoako

Biltzar Nagusiei eskaintzen diete inprimatzaileak izatea, Probintziak materialak erosiz gero. Hondarribiako Biltzarrek baietz diote. Esanguratsua da Huartetarrek Donostian inprimatzen duten lehen papera errelazio bat, hau da, kazetaritzarekin zerikusia duen genero bat, izatea: *Relación verídica, varios festines, corrida de toros, y banquetes. Fiestas que la nobilissima ciudad de San Sebastián hizo al nacimiento de D. Sebastián Baltasar Cárlos Calders y Rojas, hijo de D. Phelipe Ramon de Calders y Marimon, y de Doña Catalina de Rojas y Sosa, à los doze y treze de junio de 1672*. Argi dago, beraz, Donostian bazegoela berriak jasotzeko irrikitan zegoen irakurle bat, gizatalde altuetan bilatu behar zena.

1677an Martin de Huarte hil zen. Francisca de Aculodi bere alarguntsa eta Pedro eta Bernardo de Huarte bere semeak ondorengoak dira. Pedro de Huarte, dirudienez, famili-buru bihurtu zen. Frantzian ikasia, bere lana dokumentatua dago 1685tik 1729ra, hau da, gutxi gorabehera bere hiru kazeten ekoizpenaren denboran: aipatu *Noticias* eta XVIII. mendeko *Extracto de Noticias Universales*.

Noticias principales y verdaderas lehen ale ezagutua 1688ko urtarrilaren 19an inprimatu zen. Italiako, Alemaniako, Moskuko, Poloniako, Tartariako, Holandako, Ingalaterrako, Frantziako eta Brusela-eko berriak dakartza, 1687ko abenduaren 23tik 1688ko urtarrilaren 6ra gertatuak. Garai hartan, gaurkotasan handia zen. Ale honek zenbakitze jarraia darama, 189. orrialdean hasten delarik; beraz, badirudi lehenago 48 bat ale agertu zirela (lau orrialde zituen, eta zenbakitza Noticias Extraordinarias del Norte kazetarekin batera egiten zen), eta bi kazetak 1687 urtearen hasieratik agertzen zirela (urtebeteak 48 aste ditu, gutxi gorabehera).

Zeintzuk dira kazeta haien gai eta edukinak? Batez ere, berri militar eta politikoak ("Los progresos de la Liga Sagrada de este año de 1687", "La Coronación del Augustissimo Archiduque Joseph de Rey de Ungria", Ingalaterrako Koroak agindutako espedizioak "contra los piratas del mar del sur", etabar). Ez dira falta Vaticanoko berriak, batzuetan anekdotiko samarrak (gaurko ikuspuntutik begiratuta, behintzat): "*Baxando del monte Quirinal con su carroça el Cardenal de estrées se vido en grandissimo peligro de la vida, por haverse rompido el freno de uno de los cavallos*". Liga Sakratuari buruzko berriak nagusi dira, hala ere. Beranduago, 1696an alegia, Iparreko lurraldeetako berriak ere ematen zituzten gure kazeta haiek, adibidez Suediakoak eta Danimarkakoak. Atzerriko berriak, lurralde bakoitzeko gobernuaren kontrolari esker, hobeto ezagutzen ziren kanpoan barruan baino.

Noticias Extraordinarias del Norte izeneko kazeta antzekoa zen; mamia, hala ere, desberdixeagoa da. Normalean, zekartzan berriak Vienatik zetozen, Erdi-Europakoak izaten zirelarik: Kroaziakoak, Belgradokoak, Hamburgokoak, Liejakoak, Maguntziakoak, Basileakoak, Harlebeck-ekoak, Frankfurt-ekoak eta Konstantinoplakoak. Gerrari buruzkoak izaten ziren, austriar armadako ofizialen gutunak (dirudienez merkatuan saltzen zirenak) informazio-iturri nagusia zirelarik. Beste agiri batzuk ere aurki daitezke, eta batzuetan halaxe argitaratu ziren, hala nola *Capitulaciones de la reduccion de la Inespugnable Fortaleza de Mongatz* (1688ko martxoaren 22ko alean), *Proposiciones que por parte de Francia se han hecho en Roma para que el asunto de las diferencias que se tienen con aquella Corona se reduzcan a las siguientes, edo Manifiesto que ha mandado publicar su Magestad Christianissima* (1688ko urriaren 18ko alean).

Ofizialak diren agiri hauekin batera, beste batzuk ere -Euskal Herriko kazetaritzaren sorrerarako askoz interesgarriagoak iruditzen zaizkigunak- aurkitzen ditugu, erakusten baitigute zeintzuk ziren garai hartako inprimatzaileen informazio iturriak. Ikertutako kazeta hauen zenbait aletan jatorrizko aldizkarian agertzen ez diren berri edo albiste batzuk ematen dira (gure ustez, gero azalduko dugunez, bi *Noticias* hauek atzerriko aldizkari baten edo aldizkari-multzo baten itzulpena edo bertsioa ziren), osagarri moduan. Adibidez, *Noticias Extraordinarias del Norterren* 1688ko maiatzaren 3ko alean errelazio bat eransten da: *Relación de los nuevos alborotos sucedidos en Constantinopla, según lo que refiere un capitán de la Nación Francesa, que partió a 6 de Mayo ultimo, y luego a Venecia a primeros de abril*. Kazetaritzaren aurreko genero bat kazetaritza-ekoizpenarekin batera bizi da problema handirik gabe, ikusten dugunez.

Gutunak, bestalde, iturri nagusia ziren, eta European haren inguruan merkataritza oparo bat garatu zen. Pedro de Huartek ere trafikoa honetan parte hartzen du, eta noizbehinka hala lorturiko berriak eransten dizkie kazetei. Hala nola, *Noticias principales y verdaderas* 1688ko apirilaren 12ko alean *Noticias verdaderas que se adquieren por cartas, y se añaden a las de Bruselas* ezagutarazten ditu. Falta da jakitea gutun haiek Huartek berak eransten dituen edo jatorrizko kazetan ere eransten diren. Jakin badakigu Holandan eta Europako beste leku batzuetan ere korrespondentzia informatzailea, eskuzkribuak zein inprimakiak zirelarik (corantoak), garatua zela.

Edozein kasutan ere, Huartek benetako kazetari batek bezala jokatzeko du 1688ko uztailaren, bere kazetan Donostian daturiko albiste labur bat aditzera ematen duenean: "*A 28 de junio passo por esta ciudad un correo extraordinario con la noticia à Madrid, del feliz parto que tuvo la Reyna de Inglaterra à los 20 del dicho mes à las 10 horas de la mañana, de un hijo, quien se ha declarado por principe de Gales. Se ha savido al mismo tiempo que su Magestad Britanica ha mandado prender al Arçobispo de Canterbori, y los obispos que le presentaron un memorial acusandole de obedecer à las Reales Ordenes sobre la última proclamacion en lo tocante a la libertad*". Pedro de Huartek garaiko beste komunikabide batzuei aurrea hartzen die -ziur aski berri hau *La Gaceta de Madridek* berak baino lehenago eman zuen- eta donostiarrei hain gertakizun garrantzitsu haien berri ematen die: James II.a erregearen semearen jaiotza (James Edward), Stuart dinastiaren eta monarkia katolikoaren jarraipena ziurtatzen zuena, eta Ingalaterrako bigarren iraultza piztuko zuen gertakari erlijiosoak. Huartek berak lorturiko beste berri batzuk ere argitaratu zituen, Euskal Herriko lehen kazetari ezaguna izatearen ohorea beraganatuz: *Noticias principales y verdaderas* 1689ko irailaren 27an (Bruselaetik etorritako Turkiako gerrari buruzko berri bat) eta 1704ko abuztuaren 26ko alean argitaraturiko beste berri bat, Suzesio Gerrari buruzkoa, lehen aipatu duguna.

Ez dakigu noiz utzi zion Huartek bi kazeta hauek argitaratzeari. Esan bezala, ezagutzen dugun azken alea 1704koa dugu. Zeintzuk izan ziren bere ereduak, eta zeintzuk jatorrizko kazetak, itzultzen edo moldatzen zituenak? Bi aukera ditugu, gure ustez: frantsesetik idatzitako batzuk edo gaztelaniazko batzuk izatea. Frantseseko kazeta guztiak ez ziren Frantzian argitaratzen. Garrantzitsuenak Holandan agertzen ziren. Neerlanderaz idatzirik lehen kazeta, *Courante Uyt Italien Duytslandt* izenekoak, 1618an agertu zen estraineko aldiz. Baina XVII. mendean zehar batez ere frantseseko kazetak argitaratzen dira (baita alemanez eta italianoz ere). Sánchez Alarcón-ek dioenez (Sánchez Alarcón, 1994), Errusiara ere iritsi ziren kazeta haietako batzuk, baina batez ere Frantzian sartu ziren. Bertan debekatzen dituzte 1680an, 1681ean, 1683an eta 1686an. Baina inprimatzen dira Holandako libertateari esker. Frantsesa zelarik garaiko hizkuntzarik ezagunena, ez da harrizkoa Europa osoan kazeta holandarrek ziotenaz informatzea, zuzenean (frantseseko kazeta haiek irakurritik) zein zeharka (Huartek egin zuen bezala, tokian tokiko hizkuntzera moldatutako bertsioak irakurritik).

Beste aukera, gaur ikertu gabe badago ere (eta komeni litzateke, garaiko beste kazeta askoren ereduak izan baitzitezkeen) Holandan edo Belgikan -Bruselan beharbada, hori baitzen orduko argitaratze-gune nagusia alderdi hartan- gaztelaniazko kazeta bat edo gehiago dira. Baten batek, hala nola Fernando García de Cortázarrek eta Manu Monterok (García de Cortázar eta Montero, 1991: 219) Pedro de Cleyn delako baten berrinprimatzea besterik ez direla Huartetarren kazetak esaten dute. Nondik datorren datu hau, ordea, ezin izan dugu asmatu.

Beraz, ez da arriskutsuegia esatea Donostiako kazeten jatorria holandarra zela. Hango kazeta batzuen izenburua igoaltsu samarra

da: 1639tik argitaratzen den *Nouvelles extraordinaires de divers quartiers*, 1655tik Otto Barnert Smient-en *Nouvelles ordinaires* (Amsterdam), Leyden-eko *Nouvelles du Temps* (1681tik) eta *Nouvelles solides et choisies* (1683-1685), Amsterdam-eko *Nouvelles extraordinaires de divers endroits* (Claude Jourdan) eta La Hayako *Histoire journalière de ce qui se passe de plus considérable en Europe* (Paul Acéré) (Bellanger, Godechot, Guiral, Terron, 1975: 142).

Nolanahi delarik ere, argi dago Huartek behintzat bi informazio iturri erabili zituela, bi kazeta edo bi kazeta multzo, frantsesezkoak, ziur aski holandar jatorrikoak, bereak egiteko. Eta, gainera, zenbait kasutan beste iturri batzuk ere erabili zituen: gutunak edo *corantoak*, errelazioak eta Donostiatik pasatzen ziren postalarien berriak. Beraz, Estatuaren egitura absolutistak - Europa osoan bezalaxe- gaur egungoa bezalako kazetaritzaren sorrera oztopatzen bazuen ere, Huartetarren kazetak benetako ahalegin periodistikoak dira, Kontinentekoak bezalakoxeak. Huartek garai hartan eskaini ahal eta eskaintzen zituen berriak ezagutarazi zituen, irakurlegoari interesatzen zaizkionak. Pentsaezina da garai hartan bertoko edo nazioako informazioa eskaintzea, gaur egun egiten den gisa. Nazioarteko informazioa garatu zen, gertakizunen kronika berritsuan oinarritua ("*un tiempo en que relato histórico y relato periodístico apenas tienen diferencia*", dio Aguilera Castillok), eta informazio mota hark tokian tokikoak edo nazioakoak eskaintzen ez zuten libertatea uzten zuen.

XVIII. mendean Pedro de Huartek beste izenburu bat kaleratu zuen: *Extracto de Noticias Universales*. Gaur egun bi ale bakarrik ezagutzen ditugu, biak Madrileko Udal Hemerrotekan gordetzen direnak: 1727ko urriaren 23koa (38.a; astekaria izanik, badirudi urte haren hasieratik agertzen zela) eta 1728ko martxoaren 4koa. Tajuera, neurriak, orrialde-kopurua lehengo kazetenak dira. Nazioarteko informazioa da nagusi: San Petersburgoko, Mitau-ko, Londresko, Parisko eta Vienako berriak irakur daitezke, baina Madrilekoak ere bai (lehen kazetetan ez bezala): "Catarro del Rey en el Pardo", "Muerte a los 80 años de Cándido de Molina, del Consejo de su Magestad en el Real de Castilla", eta "Nombramiento del Obispo de Valladolid", adibidez. Guztiak, zer esanik ez, ofizialak, Madrileko kazetak inposatzen zuen bezala.

Ezin daiteke esan ziurtasun osoz Huartetarrek lehengo bi kazeten eta 1727-1728ko kazetaren arteko jarraipenik zegoenik. Ez dakigu 1704tik 1727ra aldizkaririk argitaratu zuten. Hala ere, badirudi Huartetarren kazetaritza ekintza ohikoa izan zela. Baliteke inprimatzaileak bi *Noticias* horiek izenburu bakar batean biltzea erabakitzea, eta Espainiako berriak sartzea, *La Gaceta de Madrid*, aldizkari ofiziala eta berri haien iturria, dudarik gabe, Felipe V.a eta Fernando VI.a erregeen agintaldietan asko finkatu baitzen, eredu frantziarrari jarraituz bazen ere. Ez dakigu ere noiz arte argitaratu zuen Pedro de Huartek bere azken kazeta hau, baina 1729an Donostiatik alde egin zuen. Dakigunez, hurrengo Probintziako inprimatzaile ofiziala eta bere jarraitzailea izan zen Miguel de Verak ez zuen kazetarik argitaratu.

Zaila da jakitea Huarteren kazetek zenbat irakurle izan zuten. Badakigu, zeharka bada ere, Euskal Herrian irakurle kopuru altu samarra zegoela: *La Gaceta de Madrid*en harpidedun kopurua ezagutzen dugu (Enciso Recio, 1957), nahiz eta beranduagokoa izan: XVIII. mendearen erdialdean, Madrilen ezezik, *La Gaceta* gehien erosten zuten lurraldeak Euskal Herrikoak ziren. Zaldunek, elizgizonek eta militarrek osatzen zuten irakurlego hura.

Gauza bat badakigu: Pedro de Huarteren aldizkariak, garai hartan ohikoa zenez, harpidetzaz saltzen zirela. Extractoari dagokionez, badirudi merkatal egitura oso bat zegoela, Donostiako Real Cassa de Misericordia delakoari lotua: harpidedunek 40 erreale ordaindu behar zioten urtero hango diruzaina zen Juan Antonio de Classens-i.

II. Euskarazko kazetaritza XVIII. mendean.

Guri dagokigunez, nahiz eta adibide nahiko isolatua izan, gehien interesatzen zaigun argitalpena euskarazko errelazio bat da. Errelazioak ez dira aldizkariak, baizik eta noizbehinka gertakizun zehatz eta garrantzitsu baten berri emateko argitaratzen diren orriskak batzuk. Kazetaritzaren garaian ere argitaratzen jarraitzen dira, herri xehearentzat batez ere. Beraz, ez da hain arraroa euskaraz ere agertzea.

Guk ezagutzen dugun bakarra 1766koa da. Gaur egun ale bat bakarrik ezagutzen dugu, Julio Urkixoren Fondoan gordetzen dena (Gipuzkoako Foru Aldundiaren Bibliotekan). Frantsesezko errelazio galdu baten itzulpena omen da: *Jaun Dauphin cenaren eritassuneco circunstancia berecien errelacionea, haren Coffessorac arguitarat emana* du izena, eta Fauvet-Duhart inprimatzaileek argitaratu zuten Baionako Pont Majour-ko bere etxean. Gaia Louis XVI. erregearen aitaren heriotza da, 1765eko abenduaren 25an gertatua. Julien Vinson-ek dioenez, seguerenik jatorrizko bertsioa frantsesez idatzia zen, nahiz eta gaur egun ezaguna ez izan. Bederatzi orrialde dira, laurdenean eginak, lapurteraz idatziak, eta frantsesetik itzulia. Argi dago irakurlego bat bazegoela zonalde hartan, eta ez da batere harritzekoa, kontuan hartzen badugu lapurtera klasikozko literatura (Axular eta bere taldearekin mende bat lehenago hasi zena) nahiko garatua zegoela. Irakurleen artean, suposa dezakegu gehienak elizgizonak zirela, baina ez bakarrik elizgizonak. Ordurarte elizgizonak izan ziren, hain zuzen ere -eta betebeharrak horrekin jarraituko lukete, neurri handi batean, XVIII. eta XIX. mendeetan, bai eta XX. mendeko zenbait hamarkadatan ere- custodios linguae zeregina beren gain hartu zutenak (Fishman, 1982: passim). Hizkuntza jasoaren zaindariak, beste modu batez esanda. Elizgizonak izan ziren euskal literaturaren hasieran liburuak idatzi eta argitaratu zituztenak: Bernat Etxepare, Joannes Leizarraga, Pedro Axular, Joannes Etxeberri Ziburukoa, eta abar. Beste datu bat hartu behar dugu kontuan: XVIII. mendearen erdialdera arte ez da gauzatzen Hego Euskal Herriko euskalkien literatur-ekoizpena, batez ere gipuzkeraz. Ordurarte lapurtera klasikoak (Sarako eskolarenak, hain zuzen ere) du nagusitasuna. Orduko euskal liburuak kontuan harturik -gehien-gehienak erlijiosoak (Sarasola, 1974: 183)- gure letretan kutsu erlijioso nabaria zela argi dago, eta literatur-ekoizle gehienak ere elizgizonak zirela ere bai. Elizgizona zen Delfinaren aitortzailea edo confessora.

Errelazio honek zera kontatzen du, Delfinaren azken egun eta orduak, elementu dramatiko eta ia hagiografiko askorekin: "*Ene desseinua ez da, agueri den beçala, Jaun Dauphinaren historia iscribatcea (...). Contentatuco naiz explicatceaz, manera simple eta lano batean, haren azquen circunstancia bereciac (...)*", dio aitortzaileak kontaeraren hasieran. Gertakizunen kontua bai Delfinaren, bai bere ondoan azken orduak eman zituzten zaldun eta elizgizonen aipu zuzenak ere tartekatzen dira. Baliabide hau gaur egun ere erabiltzen da kazetaritzan.

Gure testu hau errelazio bat da, hau da, genero protoperiodistiko tipiko bat, gertakizun bakar bati buruz informatzen duena, garrantzitsu samarra, garai hartako pentsamoldean horrek "ofiziala" esan nahi duena. Errelazio hauek ez ziren berriak Europako informazio-panoraman, baina, aldizkako argitalpenekin batera bizitzen baziren ere, gaindituak zeuden, gero eta gutxiago erabiltzen baitziren. Errelazioak Europako lurralde gehienetan -edo, hobe esanda, Europako hizkuntza ofizial gehienetan- ezagutzen ziren XV. mendeaz geroztik, eta, jakina, baita Frantzian ere (Weill, 1941: 4-17). Hala eta guztiz ere, argitaratu ere plazaratzen dira kazeta eta merkurioen garaian, XVIII. mendean bertan alegia. Garai honetan aldizkariak elitistak ziren oso, eta gizatalde ilustratuek eskuratzen dituzte. Gizatalde herrikoientzat, aldiz, bestelako informazio-argitalpenak argitaratzen dira: almanakak -eta horrelakoak dira euskal kazetaritzaren sorrera jarraituan aurkitzen ditugunak, XIX. mendean (Díaz Noci, 1994: 35-39)-, eta errelazioak. Horregatik, hain zuzen, kontakizun honetan baliabide hagiografikoak eta sentimentalak erabiltzen dira. San Agustinen sistema erretorikoak "ekintzara bultzatzeko estiloa" (*flectere*) deitzen dena eta, aldi berean, laudoriozko esaldiak ere agertzen dira (*laudare*).

Beste datu bat azpimarratu nahi genuke: garai hartarako, prozesua azkar samarra da. Delfina 1765eko abenduan hil zen, handik egun gutxitara gertakizun horren berri ematen zuen frantsesezko errelazioa agertu zen -data zehatzik ezin dugu eman, jatorrizko ale hori ezezaguna zaigulako-, eta euskarazko bertsio edo itzulpena 1766ko hasieran ateratzen da. Ez dago jakiterik zenbat ale ageru ziren Fauvet-Duharten inprimategitik, ez eta nortzuek irakurri zuten ere. Apaiz arruntekin -erretoreekin, azken finean-loturiko irakurlego bat izango zen -hemen ere aipatzekoa da elizgizonek euskal ekoizpen idatzia jakinaraztean jokatu zuten zeregina-, ez oso elitista, geroagoko euskal kazetaritzan landu eta garatuko den publikoa, eta horrekin batera, mende bukaeran eta XIX.aren hasieran, pentsamolde euskaltzale eta kontserbadorearen sorreran azalduko zaiguna. Publiko bat, elizgizonek gidatua -Baiona zen topagunea-, Iraultzaren aurkakoa, kontzeptu bakarrean fedea, nekazaritza eta euskara biltzen zuena. Honetan hizkuntzaren egoerak ere badu zerikusirik. Dakigunez, garai historikoetan euskarak beste hizkuntza batzuekin batera bizi behar izan du: latina, gaztelera, frantsesa... Haien eraginez, euskararen atzerakada etengabe izan da. Administratiboki, euskaldunen hizkuntza (idatzia) erdara edo erdarak izan dira. Agirietan euskara oso gutxi agertu zen. Erdi Aroan Nafarroa entitate independente bat, erresuma bat, bazen ere, han administrazio-hizkuntza edo hizkuntza ofiziala zen latinaren ordeztasun gaztelera eta frantsesa erabili ziren. Nafarroako Foruetan apenas dago euskarazko hitzaren bat. Gipuzkoa, Araba eta Bizkaiko hirietako foruetan ere berdin. Are gehiago, XV. mendetik hirietako agintariak erdaldu izateko presioak inposatu ziren (Siguan, 1991: 24). Euskal literatura idatzi eta inprimatua hasi zenean XVI. mendean (1545ean argitaratu zen Bernard Dechepareren *Linguae Vasconum Primitiae* liburua), euskarak ez zuen Erdi Aroko tradizio idatzirik, kanta eta balada zahar batzuk izan ezik. Erromatarren garaiko Penintsulako beste hizkuntza guztiak ez bezala, euskara mantendu zen, baina horrek ez du esan nahi latina inposatu ez zenik, eta euskara, mende luzeetan zehar, hizkuntza "basati"tzat hartua izan zen, herritarrek haien artean hitzegitekoa, baina ez kultura hizkuntzatzat. Latinetik zetozen hizkuntzek (gailegoa, gaztelera, katalana) Erdi Aroan eta hurrengo mendeetan kulturarako hizkuntzak izango dira, eta baita administraziokoak. Katalanez, gailegoz eta gaztelerazko literatura idatzia bazegoen Erdi Aroan; euskarazkorik ez, ordea. Ibon Sarasolaren diagnostikoa zuzena iruditzen zaigu: euskaldunek ez zuten euskara eta gaztelaren artean aukeratu beharrik; erdara zen kultura hizkuntza, administrazio hizkuntza, hizkuntza ofiziala. Euskaldun-kontzientzia bat behar zen, baina hori XIX. mendean bakarrik piztu zen (Sarasola, 1974: 36); agian mende bat lehenago, Larramendiren garaian, lehenengo urratsak ditugu, euskal hizkuntz-nagusitasuna Iparretik Hegora pasatzen denean. Errelazio hau argitaratzen denean, beraz, Iparreko ereduak krisian daude, eta Sarako eskola, ahitzear.

Konklusio gisa

Erdarazko eta euskarazko prentsaren hastapenak konparatuz, lehenik eta behin zenbait alde eta parekotasunak aurki ditzakegu. Parekotasunen artean, nola eredu inportatuak diren bi hizkuntzezko kazetaritzaren lehen pausuen oinarrian daudenak. Baliteke, bestalde, bi itzulpenak izatea, zenbait ekarpen original badaude ere. Pedro de Huarteren kazeten kasuan, Flandriako jatorrizko bi kazeta edo kazeta-multzo inspirazio-iturria ziren, gaztelaniazkoak edo frantsesezkoak. Errelazioaren kasuan, frantsesezko testu bat, itzulua. Iturri zehatzak zeintzuk izan ziren zehaztea ezinbesteko lana izan beharko litzateke hurrengo urteetan, eta zenbateraino jarraitzen zieten eredu horiei jakitea oso komenigarria izango litzateke. Aldeen artean nagusia, ordea, ia mende osoko diferentzia, erdarazko kazeten eta euskarazko errelazioaren artean, eta, batik bat, nahiz eta kazeta horiek lehenagoak izan, jarraipena duten aldizkako argitalpenak dira, errelazioa, aldiz, ez. Askotan euskal ekoizpen literario osoari leporatu zaiona (uler dezagun ekoizpen literarioa sensu lato, ez sormen-literaturaren pareko gisa), hots, inguruko literaturekin konparatuta berandu hastea eta inguruko literatura horietan zaharkiturik edo gainditurik zeuden formak eta generoak erabiltzea, gertatzen zaio kazetaritzari ere. Inportanteena, aldiz, zera da: XVIII. mendearen azken erdian, badugula irakurlego oso bat, euskalduna eta erdaldu, informazioa jasotzeko prest zegoena. Irakurlego gero eta xeheagoa, lehen bezain elitista ez zena, bertako komunikabideak behar zituen. Euskaraz ere bai, eta horren frogara da euskal kazetaritza, pausu zehurrak badira ere, ia ia Euskal Herriko erdarazko prentsarekin batera hasten dela, hemen azaldu ditugun kazetek eta errelazioek ez baitzuten jarraipenik izan. XIX. mendera arte ez ziren gauzatuko Euskal Herriko komunikabide sendoak.

Erreferentzia bibliografikoak

- AGUILERA CASTILLO, César, (1989) "Historia y periodismo en el tiempo de los Mercurios", *Revista de Ciencias de la Información*, Universidad Complutense de Madrid, 6. zenbakia, 25.-48. orrialdeak.
- ALTABELLA, José (1986), "Bibliografía de la historia de la prensa en el País Vasco, con dedicación a Alava, Guipúzcoa y Vizcaya", 470.-481. orrialdeak, Manuel Tuñón de Lara (arg.), *La prensa de los siglos XIX y XX. I Encuentro de Historia de la Prensa*. liburua, Bilbo: Euskal Herriko Unibertsitatea.
- BELLANGER, C.; GODECHOT, J.; GUIRAL, P.; TERRON, F. (1975), *Histoire Générale de la Presse Française: Des origines à 1814*, Paris: Presses Universitaires de France.
- BURKE, Peter (1993), "La nueva historia socio-cultural", *Historia Social 17*, Valencia: UNED.
- CHARTIER, Roger (1993a), *Libros, lecturas y lectores en la Edad Moderna*, Madrid: Alianza Editorial Universidad.
- CHARTIER, Roger (1993b), "De la historia social de la cultura a la historia cultural de lo social", *Historia Social 17*, Valencia: UNED.
- CHARTIER, Roger (1993c), "Las líneas de la Historia Social", *Historia Social 17*, Valencia: UNED.
- DÍAZ NOCI, Javier (1995), *Euskal prentsaren sorrera eta garapena (1834-1937)*, Donostia, Eusko Ikaskuntza.
- DONOSTY, José María (1949), "Un periódico donostiarra de 1704", *La Voz de España*, San Sebastián (1949ko maiatzaren 15ean agertu zen).
- ENCISO RECIO, Luis Miguel (1957), *La Gaceta de Madrid y el Mercurio Histórico y Político, 1756-1781*, Valladolid: Universidad de Valladolid.
- FERNÁNDEZ SEBASTIÁN, Javier (1991), *La génesis del fuerismo*, Madrid: Siglo XXI.
- GARCÍA DE CORTÁZAR, Fernando, eta MONTERO, Manu (1991), *Diccionario de Historia del País Vasco*, Donostia, Txertoa.
- GUINARD, Paul-J. (1971), *La presse espagnole de 1737 à 1791*, Paris: Centre de Recherches Hispaniques, Institut d'Études Hispaniques.
- FISHMAN, J (1982), *Sociología del lenguaje*, Madrid, Cátedra.
- LOYARTE, Adrián de (1952), *La vida de la ciudad de San Sebastián, 1900-1950*, Donostia: Tomo Cuarto.
- NORD, David Paul (1990), "Intellectual History, Social History, Cultural History... and Our History", *Journalism Quarterly*, vol. 67, nº 4, Winter 1990, 645.-648. orrialdeak.
- SAIZ, Mª Dolores (1983), *Historia del Periodismo en España. 1. Los orígenes. El siglo XVIII*, Madrid: Alianza Editorial.
- SARASOLA, Ibon (1976), *Historia social de la literatura vasca*, Madrid, Akal. Schulze Scheneider, Ingrid, "La prensa en Alemania",

Historia de la prensa (Alejandro Pizarroso Quintero irakasleak zuzendua), Editorial Centro de Estudios Ramón Areces, Madrid, 1994, 103.-104. orrialdeak.

ALVAREZ, Jesús Timoteo (1981), *Del viejo orden informativo*, Madrid: Actas.

ALVAREZ, Jesús Timoteo (1987), *Historia y modelos de la Comunicación en el siglo XX*, Barcelona: Ariel Comunicación.

VINSON, Julien (1891), *Essai d'une bibliographie de la langue basque*, Paris.

WEILL, Georges (1941), *El Diario. Historia y función de la prensa periódica*, Mexico: Uteha.

1 1944an berrargitaratu zituen Karl KURTH-ek. Peucer-en tesiaren katalanezko itzulpena argitaratu da Periodística aldizkariaren 3. zenbakian (Barcelona, 1990).

© Javier Díaz Noci